

ILMAR TALVE ISIKLIK JA ÜLDINE EESTI

Ilmar Talve. Vanem ja noorem Eesti. Tartu: Ilmamaa, 2008. 296 lk.

Ilmar Talve (1919–2007) näol on tegu väga mitmekülgse loojaisiku ja teadlasega, kelle töö ja tegevuseta esineks tõsisid valgeid laiike nii Eesti, Soome kui ka Rootsi rahvateaduses ehk etnograafias. Eriti just Eesti ja Soome rahvakultuuri uurimisel käsitles ta keskse tähtsusega teemasid ning kirjutas ülevaate- teosed, millel pole ainult püsiväärtus, vaid mis oma põhjaliku ainekäsitletusega on teiste uurijate jaoks nõnda olulised, et neil on oma kindel osa kummagi rahva identiteediloomeprotsessis.¹ Viimases valdkonnas andis Talve eestlastele muidugi ka „Juhansoni reisirid“, mis oli pagulastele kultuslik ning kodueestlastele müütilise tähtsusega teos.²

Ilmselt kõlab eelõeldu kiidulauluna. Ja ometi sai siin puudutatud vaid ühte väikest osa Talve loomingust. Ainuüksi teadustööd on tema nime all ilmunud vähemalt 108 (lk 247). Ilukirjandust pärineb Talve sulest kümme- konna raamatu ringis. Mitte kogu ilukirjanduslik looming ei jõudnud raamatukaante vahele, paljud lühemad kirjatükid ilmusid üksnes perioodilistes väljaannetes. Tundub, et Talve ise ei muretsenud eriti selle pärast, sest paguluse algaastatel tuli autorite nappusel kirjutada palju ning kogu tolle

aja loomingut ei pidanud kirjanik väga väärtuslikuks (lk 249).

Nüüd on kirjastus Ilmamaa oma „Ilmatarkade“ sarjas välja andnud Ilmar Talve artiklite kogumiku. „Vanema ja noorema Eesti“ selgroo moodustavad kultuuriloolased kirjutised ajakirjast Tulimuld. Kokku on raamatus kaks- kümme sisu mõttes ajaliselt järjekorda pandud artiklit, mis alustavad eesti kirjanduskultuuri lugu Henriku kroonikaga ning jõuavad välis- ja kodueestlase vahetunde selgitamiseni.

Üldiselt hea tervikutunde andev kogumik lõpeb autori intervjuuga ajakirjale Looming aastast 1989. Siiski oleks kogumiku koostajad võinud kaaluda raamatu avamist just eluloolise intervjuuga – Sirje Ruutsoo usutleb autorit, kellest Nõukogude Eesti lugeja kuigi palju ei teadnud, ning läbi võetakse kogu Talve elu-, kirjaniku- ja teadlasete. Ka praegusel kujul on „Vanema ja noorema Eesti“ oma loogiline ja põhjendatud ülesehitus ning ainuke tõsine häda, mida raamatule võiks ette heita, seisneb selles, et ta pole poole paksem. Tuleb jääda lootma, et Talve artiklitest tehakse tulevikus veel teisigi valikuid. Põhjust selleks vaieldamatult oleks. Teisalt ei ole „Vanem ja noorem Eesti“ raamat, mis ammendaks end ühekordse kiire läbilugemisega. Tegu on ikkagi teosega, mis artiklist artiklisse õõtsub tõsise kirjandus- ja ajaloo uurimuse ning intelligentse ja andeka sulega kirjutatud esseistika vahepeal. Haritud ja kirjandusega tegeleva lugeja kodu on Ilmar Talve kogumiku koht kuskil käeulatuses, et vaadata järele mõnda hoiakut või kontrollida mõnda fakti.

¹ I. Talve, Eesti kultuurilugu. Tartu: Ilmamaa, 2005; I. Talve, Suomen kansankulttuuri. Historiallisia päälinjoja. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1979.

² I. Talve, Juhansoni reisirid. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv, 1959; I. Talve, Juhansoni reisirid. Tallinn: Faatum, 1994.

Just teadlikult hoiakupõhine ja poleemiline esseistika muudab Ilmar Talve kogumiku eriti nauditavaks. Kipub ju seda meil tänapäeval väheks jääma, ajalehtedes ilmuvat esseistikat kammitsevad mahuprobleemid ning ajakirjadest avaldab esseistlikumat laadi tekste sisuliselt vaid Looming. Kaugel sellest, et öelda, nagu oleks pideva tööjõu-, raha- ja lugejanappuse all kannatavates väliseestlaste väljannetes olnud olukord parem, kuid Ilmar Talve aastakümnetetagused esseistlikud mõlgutused rahvusest, kultuurist ja rahvuskultuurist kujutavad endast vääruslikku ja sugugi mitte vananenud lektüüri, mis paneb järele mõtlema.

Nii näiteks kurdab Talve raamatu lõpuossa paigutatud sünnipäevakõnes 80-aastaseks saavale Arvo Mägile, et „koduleesti proosas näib okupatsiooni tingimustes ka keeles midagi olevat kaduma läinud, eeskätt see eestlastele omane ütlemlise rõõmus lopsakus...” (lk 237). Neid ridu lugeda on tõepoolest veider: „eestlastele omane ütlemlise rõõmus lopsakus”. See on miski, mille peale ise ei oskaks tulla ja mis sunnib küsima, kas oleme tõesti nii rängalt räsida saanud, et see kõlab vastu ka meie „kuivavõitu ja värvitust sõnapruugist” (lk 237). Viimast, muide, pani Talve aga süüks paguluses sündinud väliseestlastele, mitte koju jäänud rahvuskaslastele.

Vihast poleemilisust õhkub eriti Ilmar Talve noorusesse jäänud kirjatöödest. Teravate sõnadega kirub ta 1949. aastal ilmunud artiklis „Halli horisondi ees. Mõtteid pagulaskirjanduse teest ja tulevikust” Artur Adsonit kui kriitikut, kelle „suhtumine igasse teosesse on ülemtsensori oma, teda ei huvita teos kui kirjanduslik nähtus, vaid külgesündinud tšinovniku agarusega hakkab ta sellest kohe otsima „ideoloogilisi nõrkusi”, eksimisi „moraali” ja „hea tooni” ning meile propagandaliselt kasuliku vastu – põhimõtteid, milles ta lahku ei

lähe *Империя* ega *Das Reich*’i kirjandusarvustajatest” (lk 218).

Kuid see ei tähenda, nagu oleks Talve eesmärk ka noore mehena olnud vaielda vaidlemise pärast. Kogu oma elu jooksul esindas ta kõrgeid standardeid ja tema jutt kandis selget eesmärki. Nii ka kirudes väliseesti kirjanduskriitikat, jõudis ta lõpuks järeldusele, et oluline on olla teadlik „väliste ja sisemiste takistuste olemasolust” ning töötada ikkagi edasi (lk 222). Nagu Talve artiklile lisatud postskriptumis nendib, kandis neid mõtteid eelkõige trots (lk 223) ning neid esmapilgul ajatuina näivaid mõtteid peab autor tagantjärele üsna ebaoriginaalseiks (lk 224).

Autori sellekohase hinnanguga ei tahaks siiski hästi nõustuda. Kuid kindlasti ongi asi selles, et lugedes neid ridu nüüd, Eesti Vabariigis, on nad omandanud juba hoopis uue, ajaloodokumendi laadse väärtuse. Üllatav, et Ilmar Talve nii tagasihoidlikult oma mõttekäikudesse suhtub, sest on ta ju ise uurinud just oma eelkäijate-kirjanike elu neid tahke, mida viimased pole teab kui olulisteks pidanud.

Nii sisaldab „Vanem ja noorem Eesti” artikleid „Noor Gustav Suits Soomes 1901–1911”, „Nooreestlased Ahvenamaal 1906–1913” ja „Friedebert Tuglas Pariisis 1909–1914”. Kõnealused artiklid kuuluvad oma detailitäpsuse ja deskriptiivse laadi poolest žanri, mida on kohane võrrelda ajaloo abiteaduste – arheoloogia, diplomaatika ja paleograafia või näiteks numismaatika viljadega. Nimelt on Talve võtnud vaevaks uurida läbi ja kirjutada välja Gustav Suitsu, Ahvenamaal viibinud nooreestlaste ja Friedebert Tuglase elu teatud etappide kohta kõige pisemaid detaile. Ta ei tee suuri järeldusi, vaid esitab neid pigem arusaadavalt ja lihtsalt kellegi jaoks, kes tahab ühel päeval nende teemadega tõsiselt tööle hakata. Kui põhjalikult on Talve töötanud, seda tõendab järgmine katke artiklist „Nooreestlased Ahvena-

maal 1906–1913”: „Tuglas on üksikasjalikult kirjeldanud laevasõitu Turust läbi saarestiku Ahvenamaale. Ta sõitis Turust Stockholmi mineva laevaga, mis Tuglase teatel peatus Ahvenamaal ainult Föglöl (Degerbys), ja üldse mitte Maarianhaminas. Sõit Turust Degerbyni kestis seitse tundi. Tõenäolisem on, et kirjeldatud laevasõit toimus 24. ja 25. mai vahelisel ööl” (lk 116–117). Olgu veel öeldud, et iga lause juures on viide, millega Talve mitte ainult ei märgi kasutatud allikaid, vaid annab ka oma hinnangu asjaosalise mälestustele või märkmetele. Nii leiab Talve, et „Tuglas võib ka eksida, sest Turust Stockholmi igal kolmapäeval ja pühapäeval kell 16.30 minev „Bore” peatus nimelt Maarianhaminas, kust ärasõit oli järgmisel päeval 11.30” (lk 277). Allikas, millele Talve tugineb, on 1907. aasta 27. aprilli ja 4. mai ajalehes Åland trükitud sõiduplaan (lk 277)!

Artikli „Friedebert Tuglas Pariisis 1909–1914” tarbeks käis Ilmar Talve koguni ise Pariisis ära, sest: „Raske on kirjutada näiteks Pariisist, kui sa seal käinud ei ole” (lk 245). Ning tõsise välija kabinetitöö kombinatsioonis ongi sündinud artikkel, mis oma detailitiheduselt on samaväärne „Nooreestlastega Ahvenamaal 1906–1913” ning kujutab endast samuti põhjalikku faktikogu, mille põhjal on teistel uurijatel võimalik juba edasi töötada ja vajadusel teha ka järeldusi.

Omamoodi vahelugemistena mõjuvad kogumiku kolmandasse neljandikku paigutatud lühemad mälestuskillud „Teadustee alguses I”, „Teadustee alguses II” ja „Eerik Laid”. Esimesed kaks on ilmunud ajakirjas Tulimuld aastatel 1990 ja 1991, „Eerik Laid. Äärjoni ta teaduslikust tegevusest” on aga 1962. aastal valminud järelehüüe, mis tegelikult kord juba ka Eestis ilmunud.³

³ I. Talve, Eerik Laid. Äärjoni ta teaduslikust tegevusest. – E. Laid, Paopaid. Tartu: Ilmamaa, 1997, lk 457–465.

Ometi moodustavad need kolm lugu omaette terviku, tagasivaate Ilmar Talve kujunemise ja teadlasettee algaastatele. „Teadustee alguses I” kannab alapealkirja „Mälestusi Oskar Looritsast ta 90-nda sünnipäeva puhul” ja „Teadustee alguses II” alapealkirja „Mälestusi Paul Aristest”. Need on soojad ja isiklikud lood. Esimeses meenutab Talve näiteks 1942. aasta kevadel Looritsale viimase kodus antud rahvaluuleksamit, mille õppejõud katkestas, et kuulata vahepeal BBC-d (lk 173). Teises on aga juttu samal aastal korraldatud rahvaluule- ja etnograafiaekspeditsioonist Vadjamaale, kuid esineb ka anekdootlikumaid kilde: „Foneetika eksam [---] läks mul oma arvamuse järgi päris kenasti, ja ma olin üllatunud, kui Aristes õpperaamatusse kirjutas ainult 4+. Ma küsisin, et miks nii, sest ma polnud ühtegi vastust võlgu jäänud. Aristes vastuse järgi põhjuseks oli see, et ma olevat tema loengutel „alati nii flegmaatiline” (lk 183).

Eerik Laidi mälestuseks kirjutatud järelehüüe kuulub aga eelpoolnimetatutega kokku kollegiaalsuse pärast. Käis ju Talve Vadjamaal koos Laidi ja Aristega ning nad puutusid omajagu kokku ka pärast sõda Rootsis.

Kakskümmend üks artiklit on ühtaegu palju ja ometi nii vähe. Palju selles mõttes, et Ilmar Talve mainib, piiritleb või lahkab arvukalt nimesid, mõisteid ja probleeme. Muidugi tuleb siin appi raamatu lõpus olev nimeregister, kuid selge see, et „Vanem ja noorem Eesti” ei ole raamat, mida oleks võimalik ja ka mõttekas lugeda läbi ühe päevaga. Ja vähe on seda kõike, sest igast artiklist torkab silma, et autoril on selle kohta öelda veel nii mõndagi. Eks ta jõudis oma pika elu jooksul seda ka teha, mistõttu jääb üle korrata veel soovi, et „Vanem ja noorem Eesti” ei jääks viimaseks Ilmar Talve artiklikogumikuks.

PEETER HELME